

Metody zapobiegania cyberprzemocy

Raport

Rezultat nr 1

Projekt TABASCO - Stop cyberprzemocy

wśród dzieci i młodzieży

SPIS TREŚCI

WSTĘP	2
I. METODY BADAŃ W PROJEKCIE TABASCO	4
1.1. Technika desk resarch.....	4
1.2. Ankieta online	6
1.3. Wywiady pogłębione.....	8
1.4. Podsumowanie metod.....	9
II. BADANIE NA TEMAT STANU PRAWNEGO, INICJATYW PRYWATNYCH, INFORMACJI W PRASIE NA TEMAT CYBERPRZEMOCY W BUŁGARII, POLSCE, PORTUGALII, RUMUNII, W NIDERLANDACH i WE WŁOSZECH	10
2.1. Wprowadzenie do ustawodawstwa, dostępnych środków, prywatnych inicjatyw	10
2.2. Jakie ustawodawstwo dotyczy (cyber)przemocy?	11
2.3. Jak w praktyce wygląda prawo przeciwko (cyber)przemocy?	12
2.4. Podsumowanie dotyczące sytuacji prawnej	13
2.5. Relacje prasowe	13
III. UŻYCIĘ MEDIÓW SPOŁECZNOŚCIOWYCH I WSKAŹNIKI CYBERPRZEMOCY – ISTOTA PROBLEMU	14
3.1. Użycie mediów społecznościowych.....	14
3.2. Wskaźniki występowania cyberprzemocy	15
3.3. Doświadczenia osobiste (na podstawie wywiadów)	16
IV. PRAKTYKI KRAJOWE	17
V. ZAANGAŻOWANIE LOKALNYCH INTERESARIUSZY W SZERZENIE ŚWIADOMOŚCI I PREWENCJĘ DOTYCZĄCĄ CYBERPRZEMOCY	18
VI. PRZYKŁADY SZERZENIA ŚWIADOMOŚCI I DZIAŁAŃ PREWENCYJNYCH NA TEMAT CYBERPRZEMOCY PRZEZ INTERESARIUSZY	19
VII. PORÓWNANIE PODEJŚĆ	20
VIII. PILNE POTRZEBY, BRAKUJĄCE PODEJŚCIA	21
IX. ŹRÓDŁA	22

WSTĘP

Przemoc to poważny problem społeczny. Można go zdefiniować jako *"zamierzone, wrogie zachowanie grupy lub jednostki, często powtarzające się przez dłuższy czas, a skierowane przeciwko osobie, która nie jest w stanie łatwo się bronić"* (Smith i in., 2008, s. 376). Składają się na nią: (1) agresja, (2) intencjonalność, (3) powtarzalność, a także (4) wyraźna nierównowaga sił (Dooley, Pyżalski, & Cross, 2009).

Ze względu na powszechne używanie smartfonów i mediów społecznościowych, obok tradycyjnych form przemocy, szybko pojawiła się agresja w Internecie. Nowe technologie informacyjno-komunikacyjne używane są przez sprawców przemocy, którzy czują się bardziej anonimowi podczas wyrządzania krzywdy ofierze (Ciucci, Baroncelli, & Nowicki, 2014; ang, 2016; Sticca, Ruggieri, Alsaker, & Perren, 2013). Akty agresji elektronicznej, w której sprawca czuje się anonimowy, może powodować, że po stronie agresora, który nie ujawnia swojej tożsamości wystąpi tzw. rozhamowanie i zaangażuje się on w agresywne zachowania, których nigdy by nie podjął w przypadku gdyby jego tożsamość była znana.

Celem projektu „TABASCO - stop cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży” jest zbadanie zjawiska przemocy w Internecie w krajach, z których pochodzą partnerzy tj. z Bułgarii, Niderlandów, Portugalii, Polski, Rumunii i Włoch. Celem projektu jest zbadanie, w jaki sposób nastolatki korzystają z mediów społecznościowych i jak wpływa to na ich życie, pod względem potencjalnych ryzyk, takich jak cyberprzemoc. Międzynarodowy zespół realizujący projekt nie miał na celu identyfikowania ofiar, sprawców czy naocznych świadków przemocy w sieci. Na ten temat dostępnych jest już wiele badań. Ponieważ cyberprzemoc jest powszechnym problemem, zespół projektu uznał za najważniejsze badanie zjawiska i szukanie rozwiązań, jak można go minimalizować, zapobiegać, a w miarę możliwości próbować zatrzymać.

Badanie projektu TABASCO przeprowadzono we wszystkich wyżej wymienionych krajach partnerskich. Najpierw przeprowadzono badania mające na celu zbadanie zaangażowania interesariuszy spoza sektora edukacji takich jak m.in. rząd, policja, organizacje charytatywne, fundacje, prasa, w promowanie świadomości na temat cyberprzemocy i jej zapobiegania. W tym celu partnerzy zebrali dostępne informacje na stronach internetowych i w dokumentach wyżej wymienionych interesariuszy, a także wśród swoich nauczycieli i ekspertów zewnętrznych. Następnie w każdym kraju przeprowadzono ankietę online wśród uczniów w wieku od 10 do 19 lat. Głównym celem tej ankiety było zrozumienie roli mediów społecznościowych w życiu nastolatków i ich zaangażowania w potencjalne ryzyka, takie jak cyberprzemoc. Wreszcie, przeprowadzono pogłębione wywiady z uczniami, aby lepiej zrozumieć ich doświadczenia z mediami społecznościowymi i cyberprzemocą. Uczniowie dzielili się osobistymi historiami na temat korzystania z mediów społecznościowych, ale także na temat ich zaangażowania w cyberprzemoc jako ofiar, sprawców i/lub świadków przemocy w sieci. Zarówno ankieta online, jak i pogłębione wywiady skupiały się na wymiarach społecznych (kto jest zaangażowany), jak i na wymiarach motywacyjnych (dlaczego są zaangażowani).

Niniejszy raport zawiera wyniki powyższych badań i jest podsumowaniem dostępnych, bardziej szczegółowych raportów krajowych. W dalszej części przedstawione zostały informacje na temat użytych metod zbierania danych. Następnie dokonane zostało porównanie dotyczące istotnych danych z poszczególnych krajów. Nad przeprowadzeniem badań w ramach projektu TABASCO nadzór miał Komitet Etyki Badawczej i Zarządzania Danymi Wydziału Humanistycznego i Nauk Cyfrowych Uniwersytetu w Tilburgu.

I. METODY BADAŃ W PROJEKCIE TABASCO

1.1. Technika desk research

Zespoły ze wszystkich organizacji uczestniczących w projekcie TABASCO przeprowadziły w swoich krajach badania techniką *desk research*, przeszukując zasoby na temat zapobiegania cyberprzemocy na stronach internetowych instytucji rządowych, organizacji pozarządowych, policji, ośrodków badawczych itp. Badania przeprowadzone zostały w okresie maj-czerwiec 2021 roku. Badanie przeprowadzono za pomocą szablonu składającego się z siedmiu sekcji.

Najpierw zebrano informacje na temat sytuacji prawnej. Przeanalizowano sytuację przepisów na szczeblu krajowym oraz przyjrano się dokumentom o różnej hierarchii dotyczącym (cyber)przemocy. Porównano ogólną sytuację dotyczącą legislacji czy polityki przeciwdziałania przemocy, narzucanych przez administrację rządową i samorządową.

W drugiej sekcji zbierano informacje na temat infolinii, telefonicznych linii specjalnych i punktów pomocy dla ofiar przemocy. Oficjalne punkty kontaktowe lub telefony zaufania to miejsca, gdzie jednostki mogą zgłaszać incydenty związane z (cyber)przemocą (online lub offline). Tutaj nie odnosimy się do systemów zgłaszania, które są zintegrowane z platformami mediów społecznościowych lub dostawcami Internetu. Oficjalne punkty kontaktowe lub telefony zaufania różnią się od infolinii, które zapewniają doradztwo, kierowanie i aktywne słuchanie, ale nie rejestrują oficjalnie zgłoszonego incydentu.

W trzeciej sekcji zbierano informacje o infoliniach. Infolinia dla dzieci zapewnia bezpośrednie usługi, w tym między innymi: doradztwo, kierowanie i aktywne słuchanie. Infolinie zapewniają pomoc, nie są oficjalnymi punktami kontaktowymi ani telefonami

zaufania. Każda platforma zajmująca się problemem przemocy jest dla nas interesująca. Obejmuje to również infolinie, które nie zajmują się wyłącznie problemami przemocy.

W czwartej sekcji zbierano dane o centrach informacyjnych. Centra informacyjne to miejsca, gdzie jednostki mogą znaleźć informacje na temat definicji (cyber)przemocy, jej form i strategii radzenia sobie z nią. Centra te zazwyczaj kierują użytkowników do specjalnych punktów kontaktowych.

W piątej sekcji zbierano informacje na temat krajowych kampanii dotyczących (cyber)przemocy. Kampanie krajowe to szereg skoordynowanych działań, takich jak rozpowszechnianie przesłania w formie plakatów czy bilbordów, wystąpienia publiczne, wydarzenia czy komunikaty w innej formie, które mają na celu osiągnięcie celu społecznego. Kampanie krajowe specjalnie zaprojektowane w odniesieniu do (cyber)przemocy mogą mieć na celu: (1) informowanie jednostek o jej powszechności, (2) promowanie określonych infolinii, telefonów zaufania czy punktów kontaktowych, (3) podnoszenie świadomości na temat problemu, (4) zainicjowanie dyskusji na ten temat, lub (5) podjęcie działań prewencyjnych w celu zatrzymania przemocy.

W szóstej sekcji zbierano informacje na temat społeczności online w każdym kraju. Społeczność online to miejsce, w którym rówieśnicy mogą pomagać i wspierać się nawzajem w czasach stresu czy trudności. Te społeczności różnią się od infolinii, gdzie profesjonaliści (lub odpowiednio przygotowani wolontariusze) nawiązują interakcję z młodzieżą. Społeczności online mogą istnieć na przykład w mediach społecznościowych lub na forum online. Aby znaleźć informacje o społecznościach online, można przeszukać popularne media społecznościowe we własnym kraju, takie jak Facebook, używając takich fraz wyszukiwania jak „stop przemocy”, „przemoc w szkole” czy „grupa wsparcia dla ofiar przemocy”.

W siódmej i ostatniej sekcji zbierano informacje na temat zasięgu prasowego o (cyber)przemocy w każdym kraju. Termin "zasięg prasowy" odnosi się do wszystkich tekstowych artykułów, raportów, relacji za pośrednictwem wideo lub audio, publikowanych przez media dziennikarskie poza siecią (na przykład wiadomości telewizyjne, gazety, czasopisma, radio) lub media dziennikarskie on-line (na przykład strony internetowe z wiadomościami, aplikacje czy media społecznościowe).

1.2. Ankieta online

Aby zbadać, w jaki sposób młodzież korzysta z mediów społecznościowych i na ile doświadcza lub przejawia zachowania, które mogą być klasyfikowane jako cyberprzemoc, opracowano specjalny kwestionariusz. Kwestionariusz zawierał pytania dotyczące korzystania z mediów społecznościowych (np. częstotliwość, platformy mediów społecznościowych), występowania cyberprzemocy oraz cech socjodemograficznych.

Ankieta online skierowana do uczniów w wieku od 10 do 19 lat została przeprowadzona za pomocą narzędzia do ankiet online Qualtrics. Zespoły projektów w poszczególnych krajach przeprowadzili badanie na podstawie kwestionariusza przetłumaczonego przez każdego partnera na własny język (tj. niderlandzki, bułgarski, rumuński, włoski, polski i portugalski). Kwestionariusz został zaproponowany przez zespół Uniwersytetu w Tilburgu, składający się z dwóch doświadczonych badaczy, każdy z ponad 10-letnim doświadczeniem w zbieraniu danych online, w tym na tematy wrażliwe, takie jak zachowania antyspołeczne. Pytania zostały sformułowane w prosty sposób, zrozumiały dla grupy docelowej. Większość pytań zawierała wielokrotne opcje wyboru, aby zmniejszyć obciążenie poznawcze i zwiększyć wskaźnik odpowiedzi, które były wzajemnie wyłączone i wyczerpujące. Dane były zbierane w okresie styczeń-lipiec 2022 roku.

Link do ankiety został rozpowszechniony przez każdego partnera w lokalnych szkołach. Na stronie głównej ankiety zawarto informacje o celu badania, projektu i jego źródłach finansowania, długości ankiety (+/- 15 minut wypełnienia) oraz kwestiach etycznych, takich jak poufność i prawo do przerwania ankiety w dowolnym momencie. Na końcu strony głównej uczniowie byli proszeni o wyrażenie aktywnej zgody na udział w badaniu. Jeśli uczniowie wyrazili zgodę, mogli przejść do pierwszego zestawu pytań. Jeśli uczniowie nie wyrazili aktywnej zgody, zostali przekierowani na koniec ankiety.

Kwestionariusz składał się z kilku części. W pierwszej części uczniowie byli pytani o korzystanie z mediów społecznościowych, rodzaj używanych platform i czas spędzany w mediach społecznościowych. Druga część kwestionariusza składała się z pytań mających na celu zmierzenie ich ostatniego zaangażowania jako ofiary, sprawcy i/lub świadka cyberprzemocy, w tym cyberprzemocy opartej na uprzedzeniach. Uczniowie zostali poproszeni o wskazanie własnego zaangażowania w ciągu ostatnich trzech miesięcy w różne formy cyberprzemocy. Pomiar te były oparte na skali walidowanej. Zróznicowano zachowania przypisane do konkretnej formy cyberprzemocy „ogólnej” (np. określanie kogoś w Internecie przykrymi lub obraźliwymi słowami) a cyberprzemocą opartą na uprzedzeniach lub cyberprzemocą ze względu na pochodzenie etniczne, płeć, preferencje seksualne lub inne cechy (np. wykluczanie lub ignorowanie kogoś z powodu innej rasy, przynależności do innej religii). Ostatnia część kwestionariusza składała się z pytań dotyczących cech socjodemograficznych respondentów, w tym wieku, płci, pochodzenia. Na koniec ankiety dziękowano respondentom za udział w badaniu i poproszono o podanie swojego adresu e-mail, dla tych respondentów, którzy zgadzają się na przeprowadzenie pogłębionego wywiadu w następnym etapie badania. Adresy e-mail były używane tylko do rekrutacji uczestników do wywiadów. Dane osobowe i/lub identyfikowalne zostały usunięte po zakończeniu rekrutacji uczestników wywiadów.

Niniejsze opracowanie jest rezultatem projektu TABASCO – Stop cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży (ang. A Targeted Anti-Bully Approach in Schools by Campaigning and Organising) realizowanego w okresie 01.03.2021-31.08.2023. Projekt i jego rezultaty odzwierciedlają jedynie stanowisko ich autorów, a Komisja Europejska nie ponosi odpowiedzialności za umieszczoną tu zawartość ani jakiegokolwiek jej wykorzystanie.

Łącznie w różnych krajach, 335 uczniów wyraziło zainteresowanie udziałem w badaniu, klikając link do ankiety i rozpoczynając ankietę online. Jednak nie wszyscy uczniowie wyrazili zgodę na badanie lub odpowiedzieli na wszystkie pytania. Dane tych respondentów zostały usunięte z dalszych analiz. Ostatecznie pod uwagę wzięto odpowiedzi od 258 uczestników: z Bułgarii 39 respondentów, z Niderlandów 51, z Rumunii 38, z Polski 55, z Portugalii 49 oraz z Włochy 26 osób. Średnia wieku uczniów wyniosła 15 lat (zakres 10 do 19). Ankiety wypełniło 48,4% kobiet i 45,7% mężczyzn. 5,9% respondentów zaznaczyło odpowiedź „inne” lub „wolę nie mówić”. Prawie wszyscy uczniowie (99,4% respondentów) opisali swoje pochodzenie jako „europejskie”.

1.3. Wywiady pogłębione

Aby lepiej zrozumieć doświadczenia nastolatków z mediami społecznościowymi i z cyberprzemocą, w ostatnim etapie badania przeprowadzono bezpośrednie wywiady pogłębione. Wywiady były przeprowadzane przez zespoły z organizacji partnerski w ich własnych krajach. Schemat wywiadu (zestaw pytań) został tłumaczony na języki partnerów. Wywiad rozpoczął się od wprowadzenia, w którym przedstawiono TABASCO, jak również cel badania. Aktywna, świadoma zgoda była uzyskiwana od wszystkich uczniów, którzy brali udział w wywiadach. Podczas wprowadzenia wyjaśniono również kwestie etyczne, takie jak prawo do przerwania wywiadu w dowolnym momencie i więcej informacji na temat przechowywania i raportowania danych (poufność, anonimowość, bezpieczne przechowywanie). Po wprowadzeniu zadano ogólne pytania na temat korzystania z mediów społecznościowych, takie jak ich motywy korzystania z mediów społecznościowych, ich działania online, pozytywne i negatywne doświadczenia wynikające z korzystania z mediów

społecznościowych. W kolejnej części zapytano uczestników o ochronę prywatności, na przykład jak bardzo obawiają się o swoją prywatność i czy udostępniają informacje osobiste online. W ostatniej części wywiadu pytano o cyberprzemoc. Cyberprzemoc podczas wywiadów opisywano w następujący sposób: *"Z cyberprzemocą mamy do czynienia kiedy ktoś wysyła przez Internet i/lub telefon obraźliwe lub krzywdzące wiadomości za pomocą słów, obrazów, animacji, filmów; sytuacja powtarza się i trudno jest się przed tym obronić lub to zatrzymać"*. Najczęstsze przykłady cyberprzemocy to m.in. wysyłanie obraźliwych wiadomości do kogoś, rozpowszechnianie plotek i kłamstw, celowe wykluczanie kogoś z grupy online". Uczestnicy wywiadu opisali swoje zaangażowanie w cyberprzemoc jako świadek (osoba postronna), ofiara i sprawca. Ponadto uczestników wywiadu poproszono o opisanie czy, a jeżeli tak, to jakich informacji na temat cyberprzemocy i w jakiej formie otrzymali w szkole. Zapytano ich również, co by zrobili, gdyby chcieli dowiedzieć się więcej o cyberprzemocy i/lub gdyby potrzebowali pomocy lub wsparcia w zakresie cyberprzemocy.

Łącznie zebrano ważne informacje od 29 uczestników, zrekrutowanych za pomocą ankiety online i/lub za pośrednictwem szkół, w których działają partnerzy. Wywiady były nagrywane, a następnie transkrybowane. Na podstawie transkryptów mogły być tworzone podsumowania każdego wywiadu i porównania między każdym wywiadem.

1.4. Podsumowanie metod

Korzystając z podejścia mieszanych metod prowadzenia badań, zgromadzono dużą ilość danych. Dzięki temu udało się uzyskać przegląd sytuacji w każdym z krajów partnerów projektu, powagi problemu, stosowanych środków zaradczych, zaangażowania ogólnych i lokalnych interesariuszy w świadomość i zapobieganie przemocy, a także luk w tym zakresie.

W następnej części niniejszego raportu dokonamy porównań między sytuacją w krajach partnerów projektu TABASCO.

II. BADANIE NA TEMAT STANU PRAWNEGO, INICJATYW PRYWATNYCH, INFORMACJI W PRASIE NA TEMAT CYBERPRZEMOCY W BUŁGARII, POLSCE, PORTUGALII, RUMUNII, W NIDERLANDACH I WE WŁOSZACH

2.1. Wprowadzenie do ustawodawstwa, dostępnych środków, prywatnych inicjatyw

Ustawodawstwo jest narzędziem dla rządów do zmiany niepożądanego zachowania, ze względu na możliwość odstraszenia (wywoływanie strachu przed karą), ale także ze względu na domyślne moralne wartości, które reprezentują prawa (np. to, że ludzie nie powinni krzywdzić innych; Finamore, 2019). Dlatego w projekcie TABASCO chcieliśmy odpowiedzieć na ważne pytanie: *Czy zapobieganie cyberprzemocy ma solidną podstawę prawną i czy sytuacja różni się w zależności od kraju?* Aby odpowiedzieć na to pytanie, wszyscy partnerzy projektu TABASCO przeprowadzili badania mające zmapować dostępne informacje na temat ustawodawstwa dotyczącego cyberprzemocy w ich kraju w 2021 roku. Partnerzy przyjęli strategię wyszukiwania informacji zgodnie z wypracowanym szablonem. Informacje były pobierane z ogólnodostępnych w Internecie. Ten raport podsumowuje, jak ustawodawstwo w uczestniczących krajach europejskich pasuje do siebie i różni się od siebie, oraz zawiera wnioski. Zważywszy na dynamiczne zmiany w obszarze prewencji i interwencji, możliwe jest, że ten przegląd szybko nie będzie kompletny i trzeba będzie szukać dodatkowych, najbardziej aktualnych informacji.

2.2. Jakie ustawodawstwo dotyczy (cyber)przemocy?

Przepisy prawne, które mają na celu zapobieganie (cyber)przemocy, to konkretne ustawy lub polityki i praktyki przedstawiane przez rząd, policję lub inne służby i instytucje. Spośród sześciu badanych krajów (Bułgaria, Rumunia, Polska, Portugalia, Włochy i Holandia), tylko dwa kraje (Włochy i Rumunia) mają wdrożone przepisy, które konkretnie odnoszą się do tradycyjnej przemocy lub cyberprzemocy. We Włoszech powstała ustawa anty cyberprzemocowa: "Przepisy na rzecz ochrony nieletnich w celu zapobiegania i zwalczania zjawiska cyberprzemocy" (Ustawa nr 71/2017, Gazzetta Ufficiale, 2017). Ta ustawa ma na celu zwalczanie cyberprzemocy poprzez działania prewencyjne, które z jednej strony mają na celu ochronę ofiar, a z drugiej reedukację sprawców. Ustawa gwarantuje, że dostawcy usług zarządzający sieciami społecznościowymi i platformami do wymiany wiadomości online ponoszą odpowiedzialność za to co dzieje się w sieci. Ofiary mogą pozwać sprawców, którzy w następstwie mogą być ścigani. Ustawa nr 71/2017 stanowi, że w ramach prewencji, Ministerstwo Edukacji powinno organizować warsztaty lub konferencje na temat zapobiegania (cyber)przemocy i powinno wspierać szkoły w robieniu tego samego. Podobnie w Rumunii, w wyniku wprowadzenia Krajowej Ustawy o Edukacji (Ustawa nr 1/2011), nauczyciele są szkoleni poprzez udział w sesjach informacyjnych i kampaniach mające pomóc im w identyfikowaniu (cyber)przemocy i skutecznemu przeciwdziałaniu incydentom w sieci i cyberprzemocy (Parlament Rumunii, 2011). Zatem, ustanowione w Rumunii i we Włoszech prawa koncentrują się głównie na organizowaniu inicjatyw prewencyjnych.

W Bułgarii, Holandii, Polsce i Portugalii istnieją tylko przepisy prawne, które mogą mieć zastosowanie do incydentów związanych z (cyber)przemocą. Ogólne przepisy, które obowiązują we wszystkich sześciu krajach, to Konwencja o Prawach Dziecka, która została ustanowiona przez Organizację Narodów Zjednoczonych w 1990 roku i stała się jednym

z najszerszych ratyfikowanych traktatów praw człowieka w historii (UNICEF, n.d.). Konwencja ta opisuje wszystkie prawa dzieci w sferze cywilnej, politycznej, ekonomicznej, społecznej, zdrowotnej i kulturalnej. Państwa, które ratyfikowały tę konwencję, są zobowiązane do przestrzegania każdego artykułu opisanego przez prawo międzynarodowe (np. ochrona przed maltretowaniem [Artykuł 19] i wolność od dyskryminacji [Artykuł 2; UNICEF, n.d.]). Dyskryminacja była czynnikiem prowadzącym do większości incydentów związanych z przemocą (65%, Rzecznik Praw Dziecka w Niderlandach, 2021). Inne, bardziej ogólne, przepisy prawne skupiają się na odpowiedzialności szkół za zapewnienie bezpiecznego środowiska i obowiązkach dotyczących reagowania na niewłaściwe zachowanie (np. w Portugalii i Holandii). Ponadto, istnieją przepisy prawne dotyczące zachowań związanych z przemocą, takich jak zniesławienie, groźby, molestowanie seksualne i rozpowszechnianie szkodliwych treści.

2.3. Jak w praktyce wygląda prawo przeciwko (cyber)przemocy?

Policja we wszystkich krajach ma przede wszystkim bezpośrednią rolę interwencyjną. Incydent (cyber)przemocy uważany jest za przestępstwo (np. zniesławienie lub groźby). Ofiary mogą zgłosić to na policję, a sprawcy mogą być ścigani. W Portugalii rola policji jest zarówno prewencyjna, jak i terapeutyczna. Policja, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Ministerstwo Edukacji wspólnie uruchomiły program "Bezpieczna szkoła" („Safe School”, Programa Escola Segura), który pomaga szkołom zapobiegać incydentom (cyber)przemocy oraz interweniować, kiedy do nich dochodzi (Policia Seguranca Pública., n.d.). W Polsce, policja pełni głównie rolę prewencyjną: polska policja regularnie organizuje sesje informacyjne na temat zapobiegania cyberprzemocy w szkołach.

2.4. Podsumowanie dotyczące sytuacji prawnej

Podsumowując, specyficzne prawo przeciwko (cyber)przemocy jest raczej rzadkością w krajach europejskich. Nie oznacza to jednak, że kwestie (cyber)przemocy wypadają poza zakres prawodawstwa. Obowiązujące prawa mogą pośrednio mieć zastosowanie do zjawiska (cyber)przemocy. We wszystkich badanych krajach, incydent cyberprzemocy może być oficjalnie zgłoszony na policję, jeśli narusza prawo. Co więcej, kilka krajów poświęca dodatkową uwagę prewencji przemocy w niektórych ustawach o edukacji lub bezpieczeństwie. Długoterminowe efekty takiego prawodawstwa na redukcję zachowań przemocowych nie zostały jeszcze dogłębnie zbadane, dlatego powinny znaleźć się na liście przyszłych badań. Tylko wtedy będziemy mogli skutecznie ocenić czy opracowywanie specyficznych przepisów przeciwko (cyber)przemocy jest konieczne.

2.5. Relacje prasowe

W ostatniej części przeglądu, chcemy porównać jak wyglądają doniesienia prasowe na temat cyberprzemocy w sześciu krajach. Cyberprzemoc to temat, który pojawia się w prasie, chociaż w żadnym z krajów nie ma regularnych relacji. W większości krajów temat pojawia się raz lub kilka razy w miesiącu, albo dużo rzadziej. Nowe relacje zawierają zwykle statystyki dotyczące występowania cyberprzemocy, na przykład po publikacji oficjalnych badań w poszczególnych krajach lub na świecie. Inne treści doniesień prasowych na temat cyberprzemocy zawierają informacje na temat prawodawstwa, inicjatyw dotyczących (cyber)przemocy i realizowanych kampanii. W niektórych krajach możemy przeczytać historie osobiste, chociaż te wydają się sporadyczne.

III. UŻYCIĘ MEDIÓW SPOŁECZNOŚCIOWYCH I WSKAŹNIKI CYBERPRZEMOCY – ISTOTA PROBLEMU

3.1. *Użycie mediów społecznościowych*

Każdego dnia nastolatki spędzają „znaczną” ilość czasu online. Przeprowadzając badanie online w ramach projektu TABASCO zapytaliśmy uczniów, ile czasu dziennie spędzają na mediach społecznościowych. Średnio, we wszystkich krajach, uczniowie wskazali, że spędzają między trzy a cztery godziny dziennie w mediach społecznościowych. W Bułgarii młodzież wydaje się spędzać nieco więcej czasu w mediach społecznościowych. Bułgarscy uczniowie wskazali, że spędzają w sieci średnio między pięć a sześć godzin dziennie. Przeprowadziliśmy test statystyczny (analiza ANOVA), aby sprawdzić, czy różnice między krajami są statystycznie istotne. Wyniki analizy potwierdziły istotne różnice między krajami pod względem czasu spędzanego na mediach społecznościowych dziennie ($F(5,249)=6.227$, $p<.001$). Uczniowie korzystali z różnych portali i aplikacji. Młodzi ludzie najczęściej deklarowali, że w sieci używają na co dzień następujących mediów: WhatsApp, Facebook, Instagram, Twitter, Snapchat, TikTok, YouTube, Discord, Snapchat, Twitch, Telegram i Google+. Najpopularniejsze platformy we wszystkich krajach to Instagram (używany przez 71,3% uczniów więcej niż trzy razy dziennie), WhatsApp (używany przez 59,7% uczniów więcej niż trzy razy dziennie) oraz TikTok (używany przez 54,7.3% uczniów więcej niż trzy razy dziennie). WhatsApp to najpopularniejsza platforma używana przez uczestników projektu w Holandii i we Włoszech, TikTok w Bułgarii, Facebook w Polsce, natomiast Instagram w Rumunii i Portugalii.

3.2. Wskaźniki występowania cyberprzemocy

Na podstawie odpowiedzi uczestników projektu TABASCO obliczono wskaźniki dotyczące cyberprzemocy (zobacz tabela nr 1). Ponad połowa próby (58,4%) ze wszystkich krajów deklaruje, że była ofiarą różnych form cyberprzemocy przynajmniej raz w ciągu ostatnich trzech miesięcy. Około czterech na dziesięciu uczniów wskazało, że byli ofiarami cyberprzemocy opartej na uprzedzeniach przynajmniej raz w ciągu ostatnich trzech miesięcy (39,3%). Czterech na dziesięciu respondentów (39,7%) przyznało się do zaatakowania kogoś w sieci przynajmniej raz w ciągu ostatnich trzech miesięcy, a jeden na pięciu (24,1%) przyznał się do przemocy w sieci opartej na uprzedzeniach przynajmniej raz w ciągu ostatnich trzech miesięcy. Wreszcie, około połowa próby wskazała, że była świadkiem cyberprzemocy (ogólnie: 53,6%; opartej na uprzedzeniach: 46,6%) przynajmniej raz w ciągu ostatnich trzech miesięcy.

Liczby dla każdego kraju są omawiane oddzielnie w raportach narodowych, ale analiza zebranych danych pokazuje, że są pewne różnice między krajami. Największy odsetek ofiar ogółem pojawił się we Włoszech, a najmniejszy w Portugalii. Podobne wyniki uzyskano w odniesieniu do cyberprzemocy opartej na uprzedzeniach. Największa część respondentów z Włoch deklaruje, że padła ofiarą cyberprzemocy, a najmniejsza w Portugalii. W końcu, największa część sprawców ogółem w badaniu pochodzi z Włoch, podczas gdy najmniejsza w Polsce. Analizując dane dotyczące cyberprzemocy opartej na uprzedzeniach, ponownie największa część sprawców biorących udział w badaniu TABASCO pochodzi z Włoch, podczas gdy najmniejsza z Niderlandów. Największa część respondentów przyznająca, że była świadkiem cyberprzemocy ogółem pochodzi z Rumunii, a najmniejsza z Bułgarii. Podobne wyniki uzyskano w odniesieniu do świadków cyberprzemocy opartej na uprzedzeniach. Największa część pochodzi z Rumunii, a najmniejsza z Bułgarii.

Niniejsze opracowanie jest rezultatem projektu TABASCO – Stop cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży (ang. A Targeted Anti-Bully Approach in Schools by Campaigning and Organising) realizowanego w okresie 01.03.2021-31.08.2023. Projekt i jego rezultaty odzwierciedlają jedynie stanowisko ich autorów, a Komisja Europejska nie ponosi odpowiedzialności za umieszczoną tu zawartość ani jakiegokolwiek jej wykorzystanie.

Przeprowadzono testy statystyczne (analizy ANOVA), aby sprawdzić, czy różnice między krajami są statystycznie istotne. Wyniki tych analiz potwierdziły istotne różnice między krajami we wszystkich rolach/zachowaniach (ofiary cyberprzemocy: $F(5,251)=5.345$, $p < .001$; ofiary cyberprzemocy opartej na uprzedzeniach: $F(5,251)=3.957$, $p < .01$; sprawcy cyberprzemocy: $F(5,251)=8.156$, $p < .001$; sprawcy cyberprzemocy opartej na uprzedzeniach: $F(5,251)=3.274$, $p < .01$; świadkowie cyberprzemocy: $F(4,204)=4.797$, $p < .01$; świadkowie cyberprzemocy opartej na uprzedzeniach: $F(4,203)=2.977$, $p < .05$).

Tabela 1. Procentowy udział uczniów zaangażowanych w różne formy cyberprzemocy w ciągu ostatnich trzech miesięcy w roli sprawcy, ofiary lub świadka przynajmniej raz

Kraj	CB* ogółem - % ofiar	CB oparta na uprzedzeniach - % ofiar	CB ogółem - % sprawców	CB opartej na uprzedzeniach - % sprawców	CB ogółem - % świadków	CB oparta na uprzedzeniach - % świadków
Holandia	43,1	25,5	39,2	9,8	64,7	43,1
Bułgaria	69,2	37,8	35,9	20,5	25,6	26,3
Rumunia	68,2	55,3	36,8	28,9	84,2	84,2
Włochy	88,5	73,1	76,9	57,7	65,4	50,0
Polska	58,2	50,9	32,7	32,7	36,4	36,4
Portugalia	41,7	10,4	33,3	10,4	*	*
Wszystkie kraje**	58,4	39,3	39,7	24,1	53,6	46,6

* CB oznacza cyberprzemoc

** Z powodu praktycznych ograniczeń, zachowanie świadków nie zostało zbadane w Portugalii

3.3. Doświadczenia osobiste (na podstawie wywiadów)

Podczas wywiadów projektu TABASCO, uczestnicy rozmów opowiadali o swoich doświadczeniach z mediami społecznościowymi i przemocą w sieci. We wszystkich ww. krajach uczestnicy opowiadali o pozytywnych i negatywnych doświadczeniach. Prawie

wszyscy uczestnicy, niezależnie od kraju przyznawali, że mają więcej pozytywnych niż negatywnych doświadczeń online. Przykładami pozytywnych doświadczeń mogą być: nauka nowych umiejętności, dobra zabawa z przyjaciółmi oraz zdobywanie pewności siebie. Niektórzy z uczestników wywiadów byli świadkami cyberprzemocy i/lub sami byli jej ofiarami. **Z wywiadów jasno wynika, że młodzież uważa, że cyberprzemoc jest poważnym problemem, problemem, który rośnie.**

IV. PRAKTYKI KRAJOWE

Analiza dostępnych dokumentów umożliwiła nam przedstawienie przeglądu instytucji, które zapewniają wsparcie w poszczególnych krajach. Dokładniej skupiliśmy się na oficjalnych punktach kontaktowych, liniach wsparcia i społecznościach internetowych.

Oficjalne punkty kontaktowe lub gorące linie - miejsca, w których jednostki mogą zgłaszać offline lub online incydenty związane z (cyber)przemocą. Miejsca te są uprawnione do tego by zrobić coś ze zgłoszonym incydemem i posiadają stosowne do tego środki. We wszystkich krajach istnieje jeden lub więcej oficjalnych punktów kontaktowych do zgłaszania incydentów związanych z (cyber)przemocą. Jednak w żadnym z krajów nie jest to oficjalny punkt kontaktowy do zgłaszania tylko i wyłącznie (cyber)przemocy. Większość oficjalnych punktów kontaktowych ma szersze zainteresowania, począwszy od przemocy w szkole, po problemy zdrowia i dobrostanu psychicznego.

Dziecięce linie wsparcia, telefony zaufania - usługa telekomunikacyjna na rzecz dzieci i młodzieży. To bezpośrednie usługi, w tym, ale nie tylko: doradztwo i aktywne słuchanie. We wszystkich krajach istnieje jedna lub więcej takich usług. Dzieci i młodzież zwykle mogą rozmawiać o (cyber)przemocy przez telefon na numer alarmowy, rozmawiać na czacie lub

napisać o swoim problemie na podany e-mail. Dzieci mogą kontaktować kiedy potrzebują wsparcia we wszystkich rodzajach trudności, z jakimi się zmagają.

Społeczność online to miejsce, w którym rówieśnicy mogą pomagać i wspierać się nawzajem w czasach stresu lub trudności. Społeczności takie różnią się od linii wsparcia, gdzie profesjonaliści (lub wykształceni wolontariusze) komunikują się z dziećmi i młodzieżą. Społeczności online mogą istnieć na przykład w mediach społecznościowych, na forach internetowych. W przeciwieństwie do oficjalnych punktów kontaktowych i linii wsparcia, społeczności online są tematyczne. W każdym kraju istnieją społeczności online na temat (cyber)przemocy. Niektóre z tych społeczności mają duży zasięg, z ponad 100 000 członków, podczas gdy inne społeczności są o wiele mniejsze (mniej niż 50 członków).

V. ZAANGAŻOWANIE LOKALNYCH INTERESARIUSZY W SZERZENIE ŚWIADOMOŚCI I PREWENCJĘ DOTYCZĄCĄ CYBERPRZEMOCY

Uczestnicy wywiadów przeprowadzonych w ramach projektu TABASCO dostarczyli więcej informacji na temat zaangażowania lokalnych interesariuszy w świadomość i prewencję przemocy. **Po pierwsze, uczestnicy rozmawiali o edukacji na temat (cyber)przemocy w szkołach.** Uczestnicy wywiadów we wszystkich krajach wzięli udział w jakiejś formie edukacji na temat (cyber)przemocy, jednak częstotliwość, długość i treść tych działań różniły się znacznie. Niektórzy uczestnicy wywiadów podzielili się odczuciem, że według ich opinii szkoła nie robi wystarczająco dużo, aby zapobiec, zmniejszyć i/lub zatrzymać (cyber)przemoc, jednakże i w tym przypadku było dużo różnic w działaniach podejmowanych przez szkoły w poszczególnych krajach.

Po drugie, uczestnicy wywiadów rozmawiali o zaangażowaniu ich osobistego otoczenia, w tym przyjaciół, rodziców i rodziny w przypadku problemu. Uczestnicy we wszystkich krajach zwykle czuli, że mogą zwrócić się do kogoś ze swojego bliskiego otoczenia o pomoc, gdyby stali się ofiarą (cyber)przemocy.

Wreszcie, uczestnicy wywiadów rozmawiali o roli policji w przypadku cyberprzemocy. **Według uczestników wywiadów we wszystkich krajach, policja odgrywa ważną rolę w zwiększaniu świadomości, zapobieganiu i interweniowaniu w (cyber)przemoc.**

VI. PRZYKŁADY SZERZENIA ŚWIADOMOŚCI I DZIAŁAŃ PREWENCYJNYCH NA TEMAT CYBERPRZEMOCY PRZEZ INTERESARIUSZY

W tej części skupimy się na roli centrów informacyjnych i kampanii krajowych mających na celu zwiększanie świadomości i zapobieganie przemocy w krajach, w których realizowano projekt TABASCO.

Centra informacyjne to miejsca, gdzie ofiary mogą znaleźć informacje na temat form (cyber)przemocy oraz sposobach radzenia sobie w sytuacjach kryzysowych. Te centra zwykle kierują użytkowników do linii wsparcia lub oficjalnych punktów kontaktowych. We wszystkich krajach jest co najmniej jedno centrum informacyjne, które skupia się na bezpieczeństwie w Internecie i/lub konkretnie na (cyber)przemocy.

Kampanie krajowe to (seria) skoordynowanych działań, takich jak plakaty, wystąpienia publiczne, wydarzenia lub inne istotne komunikaty, które są zaprojektowane w celu osiągnięcia celu społecznego. Kampanie krajowe specjalnie zaprojektowane w odniesieniu do (cyber)przemocy mogą mieć na celu: (1) informowanie jednostek o jej rozpowszechnieniu, (2) promowanie określonych linii wsparcia lub punktów kontaktowych, (3)

Niniejsze opracowanie jest rezultatem projektu TABASCO – Stop cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży (ang. A Targeted Anti-Bully Approach in Schools by Campaigning and Organising) realizowanego w okresie 01.03.2021-31.08.2023. Projekt i jego rezultaty odzwierciedlają jedynie stanowisko ich autorów, a Komisja Europejska nie ponosi odpowiedzialności za umieszczoną tu zawartość ani jakiegokolwiek jej wykorzystanie.

zwiększanie świadomości na ten temat, lub (4) inicjowanie rozmów na ten temat. Wcześniej w tym raporcie opisaliśmy działania na poziomie lokalnym (np. w szkole). Obserwujemy również duże krajowe kampanie prowadzone w przeszłości lub obecnie we wszystkich krajach. Kampanie te są bardzo różnorodne pod względem celów, metod komunikacji (kanałów) i czasu trwania. Łączy je jedno. Większość kampanii ma na celu zwiększenie świadomości na temat (cyber)przemocy. Media społecznościowe to najczęściej używana metoda komunikacji. Kampanie mają różny zakres trwania, od jednego dnia do formy ciągłej (non-stop).

VII. PORÓWNANIE PODEJŚĆ

We wszystkich krajach cyberprzemoc jest uważana za poważny problem przez młodzież. Wysiłki poszczególnych osób, szkół, urzędów, organizacji pozarządowych, instytucji rządowych na rzecz opracowania ustawodawstwa i podejmowania działań w zakresie zapobiegania i/lub wsparcia ofiar cyberprzemocy, pokazują świadomość interesariuszy lokalnych i krajowych odnośnie narastającego problemu. We wszystkich krajach dostępne są już oficjalne punkty kontaktowe, telefony wsparcia, centra informacyjne, społeczności online. Organizowane są kampanie uświadamiające na różnych poziomach. O cyberprzemocy sporadycznie wspomina się w prasie. Pomimo podejmowanych inicjatyw, wraz z rozwojem Internetu, zjawisko cyberprzemocy jest poważnym problemem, a jego skala rośnie. Póki co niemożliwym jest rankingowanie poszczególnych działań pod względem ich skuteczności.

VIII. PILNE POTRZEBY, BRAKUJĄCE PODEJŚCIA

W tej części niniejszego raportu, formułujemy potrzeby rozwojowe, oparte na danych zebranych we wszystkich krajach biorących udział w projekcie TABASCO. W przyszłości warto rozważyć zaangażowanie jak największej liczby potencjalnych interesariuszy: dzieci, młodzieży, nauczycieli, rodziców, dostawców mediów społecznościowych, usług publicznych (policji), partii politycznych, mediów itd. przy tworzeniu i uruchamianiu kampanii. **Wydaje się, że interesariusze rozwijają i uruchamiają głównie swoje własne inicjatywy. Wierzymy, że ściślejsza współpraca różnych zainteresowanych stron mogłaby przynieść więcej korzyści w przypadku organizacji kampanii dotyczących cyberprzemocy.** Istotnym może się okazać bezpośrednie zaangażowanie w rozwijanie inicjatyw przeciwko cyberprzemocy i przemocy w ogóle samych **młodych ludzi**, jak miało to miejsce w projekcie TABASCO.

Dlatego wierzymy, że współpraca między różnymi interesariuszami oraz włączenie w to dzieci i młodzieży, mogłoby prowadzić do skuteczniejszych inicjatyw dotyczących przemocy w sieci. Inicjatywy te mogą być skierowane na zwiększanie świadomości na temat zjawiska, tego jak bolesne jest to doświadczenie, jakie są jego konsekwencje oraz jak podejmować próby zapobiegania i/lub interwencji w tym zakresie. **Ważne jest, aby metody i instrumenty, które są rozwijane, były łatwe do zrozumienia i dostępne dla dzieci i młodzieży. Dobrze by były one postrzegane przez młodych ludzi jako atrakcyjne, ale przede wszystkim „skuteczne”.**

IX. ŹRÓDŁA

- Ang, R. P., (2016) Cyberbullying: Its Prevention and Intervention Strategies In Deb, S. (Ed)., *Child Safety, Welfare and Well-being: Issues and Challenges*.
<https://doi.org/10.1007/978-81-322-2425-9>
- Ciucci, E., Baroncelli, A., & Nowicki, S. (2014). Emotion Perception Accuracy and Bias in Face-to-Face Versus Cyberbullying. *The Journal of Genetic Psychology*, 175(5), 382–400. <https://doi.org/10.1080/00221325.2014.934653>
- Del Rey, R., et al. (2015). Structural validation and cross-cultural robustness of the European Cyberbullying Intervention Project Questionnaire. *Computers in Human Behavior*, 50, 141–147. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.03.065>
- Dooley, J. J., Pyżalski, J., & Cross, D. (2009). Cyberbullying Versus Face-to-Face Bullying. *Zeitschrift Für Psychologie / Journal of Psychology*, 217(4), 182–188.
<https://doi.org/10.1027/0044-3409.217.4.182>
- Finamore, E. (2019, March 21). Can the law change how we behave? All About Law. Retrieved from <https://www.allaboutlaw.co.uk/commercial-awareness/legal-spotlight/can-the-law-change-how-we-behave->
- Gazzetta Ufficiale. (2017). Disposizioni a tutela dei minori per la prevenzione ed il contrasto del fenomeno del cyberbullismo [Provisions for the protection of minors for the prevention and contrast of the phenomenon of cyberbullying] (Nr. 127). Gazzetta Ufficiale - Serie Generale. Retrieved from <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/gu/2017/06/03/127/sg/pdf>
- Ministry of Education, Culture and Science. (n.d.). Veiligheid op school [Safety at school]. Veilig leren en werken in het onderwijs | Rijksoverheid.nl. Retrieved from <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/veilig-leren-en-werken-in-het-onderwijs/veiligheid-op-school>
- Ministry of Justice and Security. (n.d.). Wat doet de Nationaal Rapporteur? [What does the National Reporter do?] Over ons | Nationaal Rapporteur. Retrieved from <https://www.nationaalrapporteur.nl/over-ons/aanpak-mensenhandel-en-seksueel-geweld-tegen-kinderen>
- NOS. (2020, February 14). Kamer wil Nationaal rapporteur internetcriminaliteit [House of Representatives wants National reporter cybercrime]. Retrieved from <https://nos.nl/artikel/2322946-kamer-wil-nationaal-rapporteur-internetcriminaliteit>
- Parliament of Romania (2011, January 5). Law no. 1/2011 on Education. Retrieved from https://ec.europa.eu/migrant-integration/library-document/law-no-12011-education_en

RTL Boulevard. (2016, April 26). *Petitie Peter R. de Vries succes: 80.000 handtekeningen* [Petition Peter R. De Vries success: 80,000 signatures]. Retrieved from <https://www.rtlboulevard.nl/entertainment/artikel/608766/petitie-peter-r-de-vries-succes-80000-handtekeningen>

Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., & Tippett, N. (2008). Cyberbullying: its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(4), 376–385. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2007.01846.x>

Sticca, F., Ruggieri, S., Alsaker, F., & Perren, S. (2013). Longitudinal Risk Factors for Cyberbullying in Adolescence. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 23(1), 52–67. <https://doi.org/10.1002/casp.2136>

Toepoel, V. (2015). *Doing surveys online*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Tomé-Fernandez, M., Ortiz-Marcos, J.M., & Olmedo-Moreno, E.M. (2019). Educational environments with cultural and religious diversity: Psychometric analysis of the cyberbullying scale. *Religions*, 10(443). <https://doi.org/10.3390/rel10070443>

UNICEF. (n.d.). Convention on the Rights of the Child. Retrieved from <https://www.unicef.org/child-rights-convention>

Veiligheid.nl. (n.d.a). Fysieke veiligheid op scholen [Physical safety at schools]. Kinderveiligheid | VeiligheidNL. Retrieved from <https://www.veiligheid.nl/kinderveiligheid/professionals/scholen/fysieke-veiligheid>

Veiligheid.nl. (n.d.b). Sociale veiligheid op scholen [Social safety at schools]. Kinderveiligheid | VeiligheidNL. Retrieved from <https://www.veiligheid.nl/kinderveiligheid/professionals/scholen/sociale-veiligheid>